

УДК: 78.05.

DOI:10.58494/esai.24(8).2024.11

Атакулова Феруза Махманиймановна,
ОшМУ, магистрант

ИНСАНДЫН КАЛЫПТАНЫШЫНДА КӨРКӨМ СҮРӨТ ИСКУССТВОСУНУН РОЛУ

Аннотация. Бул макалада көркөм сүрөт искусствосунун инсандын ар тараптуу калыптанышына тийгизген таасири анализге алынган. Ошондой эле, искусствонун башка түрлөрүнүн адамга таасир этүү жактарына коңул бурулду. Андан сырткары чыгармачылыктын эстетикалык, тарбиялык табияты иликтенди.

Түйүндүү сөздөр: эстетика, искусство, чыгарма, тарбия, фантазия, тазалык, эмоция.

РОЛЬ ИСКУССТВА В ФОРМИРОВАНИИ ЛИЧНОСТИ

Аннотация. В данной статье анализируется влияние изобразительного искусства на всестороннее формирование человека. Также внимание было уделено аспектам других видов искусства, влияющих на человека. Кроме того, исследовалась эстетическая и воспитательная природа творчества.

Ключевые слова: эстетика, искусство, творчество, образование, фантазия, чистота, эмоция.

THE ROLE OF ART IN THE FORMATION OF PERSONALITY

Annotation. This article analyzes the influence of fine arts on the comprehensive formation of a person. Attention was also paid to aspects of other forms of art that influence humans. In addition, the aesthetic and educational nature of creativity was explored.

Key words: aesthetics, art, creativity, education, fantasy, purity, emotion.

Киришүү

Актуалдуулугу. Сүрөт искусствосу өзүнүн эмоционалдык-сезимдик мазмуну боюнча окуучунун инсандыгынын руханий жактан өнүгүшүнө активдүү салым кошот. Руханий баалуулуктар системасы инсандын таанып- билүү иш-аракетинин бир түрү катары каралат. Адамдын иш-аракетинин негизи болгон муктаждыктар жашоо процессинде калыптанат жана өнүгөт. Демек, руханий баалуулуктар чыгармачылык жөндөмдүүлүктөрүн калыптандырат жана стимулдайт жана дүйнө таанымдын негизин түзөт.

Руханий баалуулуктардын ар кандай аспектилерин изилдөөгө болгон кызыгуу, коомдук мамилелерди өркүндөтүү практикасы, коомдун ааламдашуу шартында адамдын материалдык жана руханий керектөөлөрүн гармониялуу айкалыштыруу зарылчылыгы менен шартталган. Ошондуктан адамдын руханий баалуулуктары чөйрөсүн изилдөө азыркы учурда маанилүү болуп саналат. Сүрөт искусствосунун теориясында чыгармачылыктын эркиндиги руханий маданиятты жана баалуулуктарды өнүктүрүүнүн шарты катары эсептелет. Руханий баалуулуктар инсанды калыптандырууда адамдын руханий өзүн-өзү аныктоосуна жардам берет [1, 200-б.].

Билим берүү философиясы көркөм маданияттын гуманитардык маанисин, коомдун ааламдашуу шартында инсанды руханий-адептик жактан калыптандырууда жана улуттук руханий маданияттардын нарктык маанисин терең ачып берет. Бул жагынан көркөм сүрөт искусствосунун руханий-баалуулук функциясынын ролу жогорулайт. «Искусство чыгармалары — көркөм ой жүгүртүүнүн объективдүү натыйжалары болуп саналат. Сүрөтчүгө мүнөздүү болгон көркөм ой жүгүртүү, чыгарманын үстүндө иштөөнүн түздөн-түз аракетинде гана көрүнбөйт [2, 96-б.]. Көркөм ой жүгүртүү аздыр-көптүр жалпысынан бардык адамга мүнөздүү жана ар бир адам кандайдыр бир деңгээлде сүрөтчү. Мына ошондуктан окурман, көрөрман, угуучу көркөм чыгармаларды кабылдай алат. Реалдуу чындык дайыма чыгармада салыштырмалуу кабыл алынат.

Көркөм идеянын максаты ар дайым кабыл алынган турмуштук материалды активдүү шайкеш келтирүүгө багытталгандыктан, көркөм сүрөт искусствосунун мазмуну анын гармониясында деп тыянак чыгарууга болот. Чыгармачылык визуалдык ишмердүүлүк сызык, түс, тон, ритмикалык жана динамикалык элементтер жана каражаттар аркылуу объективдүү дүйнөгө, адамдын жан дүйнөсүнө көркөмдүк жана гармония алып келет. Демек, көркөм образдын композициясын түзүүнүн көркөмдүк жана пластикалык гармониясы идеялык ишмердүүлүктү да, адамдын инсандыгын руханий жактан байытууга көмөктөшүүчү негизги билимдин терендиги деп эсептелет.

Көркөм чыгармада автор доордун идеалдарын, өзүнүн дүйнө таанымын, курчап турган дүйнөнү түшүнүүсүн чагылдырат. Ар бир искусствонун өзүнүн мейкиндикти, масштабды, ритмди, кыймылды, статиканы, контрастты, нюансты берүү каражаттары бар.

Кесипкөйлүктүн маанилүү көрсөткүчү - бул түрдүү материалдарда структуралык жана пластикалык дизайнды ишке ашыруу жөндөмдүүлүгүндө көрүнөт. Материал сүрөтчүнүн эркине жана фантазиясына баш ийип, анын колу материалга тийгенде түрдүү образдар жаралат. Башкача айтканда, түзүлгөн образ, идея негизинен тандалган материалдан көз каранды. Живописстик материалдар өзүнүн касиеттери жана сапаттары боюнча белгилүү бир конструкциялык мүмкүнчүлүктөргө жана артыкчылыктарга ээ. В.П. Фаворский мындай деп жазат: «Сүрөтчүлөр материалга болгон сүйүүсүн бериши керек» [3, 485-б.].

Материалдар абдан ар түрдүү болушу мүмкүн - карандаш, кагаз, боектор, гранит, жез, чопо, ж.б. Сүрөтчү бир нерсеге же образга болгон сүйүүсүн билдиргиси келгенде, экинчи көчүрмөсүн жасабашы керек. Материалдын жардамы менен ал адамдардан, жаратылыштан, нерселерден көргөн кооздукту берет. Ал эми материал чыгармачыл инсанга образ жаратууга жардам берет» [4, 45-б.]. Скульптуралык чыгармада колдонулган материалдар пластикалык образдын көп түрдүүлүгүн жана экспрессивдүүлүгүн аныктап, образды чыгармачылык менен түшүнүүгө алып келет. Скульптурада чыгармачылык фантазия өнүгүп, ассоциативдик байланыш чөйрөсү кеңейип, адамды профессионалдык да, чыгармачылык да эркиндикке жетелейт.

Элестетүүчү ой жүгүртүүнүн негизги функциясы – ар кандай типтеги маселелерди чечүү процессинде образдарды түзүү жана алар менен иштөө. Демек, моделдөө же көркөм искусствонун башка түрлөрү инсандардын элестүү ой жүгүртүүсүн өнүктүрүүнүн натыйжалуу каражаты болуп саналат. Инсандын элестетүү ой жүгүртүүсүн өнүктүрүү аркылуу анын жеке көз карашын ачык айтууга, чагылдырууга, салыштырууга, талдоо жана жыйынтык чыгарууга үйрөтүү максаты маанилүү роль ойнойт. Мына ушундан улам эс тутумдун, кабыл алуунун, ой жүгүртүүнүн өнүгүшүнө көмөктөшүүчү көнүгүүлөрдүн визуалдык жана методикалык комплексин иштеп чыгуу абдан маанилүү жана зарыл [5, 225-б.].

Инсандын элестүү ой жүгүртүүсүнүн калыптануу деңгээли төмөнкү критерийлер менен аныкталат: - эгерде инсан өзүнүн алдына коюлган максатын ийгиликтүү жүзөгө ашыра алса жана жашоосундагы кыйынчылыктарды өз убагында чече билүүнү билсе. Бул чыгармачыл ой жүгүртүүнү өнүктүрүү үчүн шарттарды түзүүгө жардам берет.

Бүгүнкү күндө адамдын интеллектуалдык, чыгармачылык жана коммуникативдик жөндөмдүүлүктөрүн өнүктүрүүнүн ролу кеңейип, анын билимине жана жөндөмүнө белгилүү талаптар коюлууда. Бирок аларды ишке ашыруу үчүн коомдо жогорку деңгээлдеги көркөм-эстетикалык маданият өнүккөндө гана өз максатына жетет.

Билим берүүнүн маанилүү милдеттеринин бири – предметтик гана эмес, универсалдуу билимге жана көндүмгө ээ болгон функционалдык жактан билимдүү, чыгармачыл инсанды калыптандыруу. Аны чечүү үчүн инсанды дүйнөлүк жана улуттук (ата-мекендик) көркөм маданият менен тааныштыруу, аларды курчап турган дүйнөнүн кооздугун, жашоодогу жана искусстводогу сулуулукту көрө билүү, искусство чыгармаларын эмоционалдык түрдө кабыл алуу, аларга эстетикалык мазмундун позициясынан баа берүү, ошондой эле өздөштүргөн нерселерин көркөм-эстетикалык тажрыйбаны көркөм чыгармачылыктын ар кандай түрлөрүндө ишке ашыруу көндүмдөрүн калыптандыруу [6, 96-б.].

Эстетикалык тажрыйба адамга байыркы доорлордон бери мүнөздүү болгон жана өзүнүн алгачкы көрүнүшүн архаикалык адамдын протоэстетикалык практикасында - бүгүнкү күндө биз искусство чөйрөсүнө таандык кылган утилитарлык объектилерди ж.б. кубулуштарды жаратууда адамдын жашоосун кооздоо аракетине байланыштуу. Андан кийин эстетикалык тажрыйба жана эстетикалык аң-сезим искусстводо, диний практикада жана күнүмдүк турмушта толугу менен камтылган. Изилдөөчүлөр белгилегендей, байыркы Индияда, Кытайда жана Грецияда искусство жана философиялык тексттер боюнча атайын трактаттар пайда боло баштаган, мында эстетикалык проблемалар теориялык түшүнүү деңгээлине көтөрүлгөн.

Эстетикалык тарбиянын мазмунун, анын максаттарын жана милдеттерин түшүнүү Платондун, Аристотелдин, Конфуцийдин доорунан азыркыга чейин уланып, өзгөрүп келген. Бул идеялардын генезиси эстетиканын илим катары өнүгүшү жана анын предметинин чыныгы маңызын түшүнүү менен аныкталат.

Корутунду

Жыйынтыктап айтканда, тарыхый жактан эстетиканын борборунда ар түрдүү көз караштар орун алган. Эстетиканын өзү, ал көбүнчө сулуулук, кооздук, бийиктик жана көркөмдүк жагынан концептуализацияланган жана байыркы доордо эстетика кенири мааниде түшүнүлгөн. Эстетика искусствонун жана сулуулуктун философиясы катары классикалык эстетиканын байыркы доордон бери келе жаткан салттуу эрежелери болуп саналат.

Пайдаланылган адабияттар:

1. Медведев В. И. Объяснение. Понимание. Язык. СПб.: Ступени, 1997. 200 с.
2. Мейлах Б. С. Процесс творчества и художественное восприятие: Комплексный подход: опыт, поиски, перспективы. М.: Искусство, 1985,
3. Фаворский В. Об искусстве, о книге, о графюре. Москва. Книга. 1986 г.
4. Ананьев Б.Г. Психология чувственного познания. М.: Издательство АПН РСФСР, 1960.- 485 с.
5. Теория эстетического воспитания. / Отв. ред. Н.И. Кнященко, Н.П. Лейзеров. -М.: Искусство 1979. 255 с.
6. Сафонов Б.В. Эстетическое сознание и духовный мир личности. М.: Знание, 1984.-96 с.

